

УДК 336.7:336.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-30>

Приказюк Н.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри страхування, банківської справи та
ризик-менеджменту

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7813-8590>

Мирончук А.М.

магістр
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Prykaziuk Nataliia

Doctor of Economics, Professor,
Head at the Department of Insurance, Banking and Risk Management
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Myronchuk Alina

Master Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У КРИЗОВІ ПЕРІОДИ

REGULATION OF BANKING ACTIVITIES IN UKRAINE IN TIMES OF CRISIS

У статті визначено мету та роль регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди. Досліджено законодавчу базу, яка регулює питання діяльності банків. Охарактеризовано ключові зміни внесені до нормативно-правової бази Національним банком України в кризові періоди. Охарактеризовано практичні підходи до регулювання банківської діяльності в Україні на основі аналізу основних показників, що характеризують стан розвитку банківського сектору, в розрізі кризових переломних періодів в історії становлення нашої держави, а саме: під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., локальної фінансової кризи 2014–2016 рр., економічної кризи 2020–2021 рр. та сучасних кризових умовах. З'ясовано особливості регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди. Обґрунтовано ключові напрями удосконалення регулювання банківської діяльності в поточних умовах високої невизначеності.

Ключові слова: банківська діяльність, ризики, криза, регулювання, управління ризиками, фінансова стійкість, Національний банк України.

In a market economy, banks have extremely large opportunities to influence economic processes, which necessitates the regulation of their activities. The need to regulate banking activities is especially acute during the period of crisis in the country's economy, as banking activities are characterized by a much larger set of risks, which leads to its increased financial vulnerability. The modern banking system of Ukraine has been operating in a full-scale war for more than two years, which increases the number of risks and threats to the banking sector in particular and the Ukrainian economy as a whole. An effective banking regulation system is key to the normal and stable functioning of the banking system in such conditions, as well as to a rapid post-war recovery. Despite the considerable number of works devoted to the study of various aspects of banking regulation in Ukraine in the context of the financial crisis, it should be noted that the new realities and challenges within which the banking system operates today necessitate further comprehensive research of approaches to regulating banking activities in times of crisis in the domestic financial market. The purpose of the article is to clarify the practical features of banking regulation in Ukraine in times of crisis, and also to identify the key areas for its improvement in the context of significant uncertainty and volatility of the environment. The article defines the purpose and role of banking regulation in Ukraine in times of crisis. The legal framework regulating the activities of banks is studied. The key changes made to the regulatory framework by the National Bank of Ukraine during the crisis period are characterized. Practical approaches to the regulation of banking activities in Ukraine are characterized based on the analysis of the main indicators characterizing the state of development of the banking sector in the context of crisis turning points in the history of the formation of our country, namely: during the global financial crisis of 2008–2009, the local financial crisis of 2014–2016, the economic crisis of 2020–2021 and the current crisis conditions. The article also identifies the peculiarities of

banking regulation in Ukraine in times of crisis. It is emphasized that the functioning of the Deposit Guarantee Fund in Ukraine has a significant impact on the stability of the financial system due to its ability to neutralize shocks and/or consequences of crises by preventing panic of depositors and rapid withdrawal of insolvent financial institutions from the market. The key directions for improving the regulation of banking activities in the current conditions of high uncertainty are substantiated.

Key words: banking, risks, crisis, regulation, risk management, financial stability, National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми. Стабільна робота банківської системи є однією з головних умов розвитку економіки будь-якої країни. В умовах ринкової економіки банки мають надзвичайно великі можливості впливати на економічні процеси, що зумовлює необхідність регулювання їх діяльності. Загалом, понад 90% усіх видів фінансових послуг здійснюються у банківському секторі України. Відмінними рисами банківської діяльності є значно більший набір ризиків, що зумовлює підвищену фінансову вразливість. В залежності від збільшення обсягів здійснюваних банком операцій, які приносять банку прибуток, збільшується і рівень банківських ризиків. Банківська сфера є дуже чутливою не тільки до соціально-економічних чинників, а й до природно-кліматичних, політичних та інших. Гострі фінансові, економічні та політичні кризи, які мали місце протягом останніх десятиліть, негативно вплинули на банківську систему України, і показали, що функції управління ризиками в банках не було приділено достатньої уваги, що й поставило під загрозу ефективність функціонування всієї банківської сфери.

Сучасна банківська система України вже понад два роки функціонує в умовах повномасштабної війни, що збільшує кількість ризиків та загроз як для економіки України в цілому, так і для банківського сектора зокрема. Запорукою нормального та стабільного функціонування банківської системи, а також швидкого післявоєнного відновлення є ефективна система регулювання банківської діяльності. Тож, особливої актуальності набуває з'ясування практичних особливостей регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди, а також визначення ключових напрямів його удосконалення в умовах значної невизначеності та волатильності середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій дозволив дійти висновку, що дослідженню напрямів регулювання банківської діяльності в умовах фінансової кризи в Україні відводили значне місце у своїх працях такі економісти як: Н.І. Версаль [5], З.М. Васильченко [4], О.П. Орлюк [9], В.М. Геєць [6], О.В. Ямчинський [5], Г.А. Багра-тян [3], І.С. Кравченко [3] та ін. Зокрема, Н.І. Версаль досліджувала фінансові шоки у контексті адаптації до їх впливу банківських систем розвинених країн і країн, що розвиваються, і з'ясувала, що найбільш значущими фінансовими шоками, які суттєво впливають на банківську систему країн, що розвиваються, є шоки валютного ринку, шоки кредитного ринку та шоки депозитного ринку. На основі дослідження науковцем розроблено практичні рекомендації щодо застосування інструментів адаптації і розбудови адаптивного потенціалу банківської системи України [5]. В свою чергу, З.М. Васильченко досліджувала проблемні аспекти вітчизняної практики рефінансування, організації системи обов'язкового резервування та рекапіталіза-

ції банків, на основі чого визначила низку напрямів удосконалення державного регулювання банківської діяльності у контексті збереження фінансової безпеки України [4].

В.М. Геєць досліджував монетарну політику Національного банку України напередодні та в умовах фінансової кризи 2009 р.. Науковець зауважує, що в основі всіх фінансових криз у нашій країні є помилки в проведенні грошово-кредитної та валютно-курсової політик, а саме: надмірна активність держави на ринку внутрішніх запозичень для фінансування дефіциту бюджету; високі темпи нарощування грошової маси; неадекватне збільшення кредитів, виданих суб'єктам господарювання та фізичним особам; неконтрольоване залучення іноземних фінансових ресурсів; необґрунтована ревальвація Національним банком України національної грошової одиниці [6]. Водночас, Г.А. Багра-тян та І.С. Кравченко зазначають, що для забезпечення стабільності вітчизняної фінансової системи НБУ повинен вчасно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози та проводити виважену монетарну політику [3].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Нові реалії та виклики, в межах яких функціонує банківська система сьогодні, зумовлюють потребу в подальшому комплексному дослідженні підходів до регулювання банківської діяльності в кризові періоди на вітчизняному фінансовому ринку.

Формулювання завдання дослідження. Таким чином метою статті є з'ясування практичних особливостей регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди, а також визначення ключових напрямів його удосконалення в умовах значної невизначеності та волатильності середовища.

Для досягнення поставленої мети постають наступні завдання:

- розглянути та охарактеризувати практичні підходи до регулювання банківської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., локальної фінансової кризи 2014–2016 рр. та економічної кризи 2020–2021 рр.;

- охарактеризувати підходи до регулювання банківської діяльності України в сучасних кризових умовах;

- обґрунтувати ключові напрями удосконалення регулювання банківської діяльності в поточних умовах високої невизначеності.

Об'єктом дослідження є банківська система України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання: метод критичного аналізу та діалектичний метод для розкриття теоретичних засад сутності регулювання банківської діяльності та визначення його мети; логіко-історичний метод для дослідження прак-

тичних підходів до регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди в хронологічній послідовності; логічний та порівняльний аналіз для визначення особливостей регулювання банківської діяльності України на сучасному етапі; метод узагальнення та оптимізації для узагальнення теоретичних та практичних засад процесу регулювання банківської діяльності в Україні та обґрунтування пріоритетних напрямів його удосконалення.

Вклад основного матеріалу дослідження.

Потреба в регулюванні банківської діяльності зумовлена низкою причин, а саме: необхідністю забезпечувати стабільність та цілісність фінансової системи; потреба в захисті прав споживачів; нормативні акти підвищують довіру ринку, гарантуючи, що банки надійні та добре капіталізовані, що стимулює довіру вкладників та інвесторів до банківської системи; нормативні акти забезпечують дотримання банками правових і нормативних вимог, що допомагає запобігати фінансовим злочинам; відповідні положення вимагають від банків мати адекватні практики управління ризиками для виявлення, вимірювання та пом'якшення ризиків, що допомагає запобігти надмірному ризику, який може призвести до банкрутства банків. Загалом регулювання банківської діяльності в Україні, як і в інших країнах, відіграє вирішальну роль у підтримці фінансової стабільності, тож його роль особливо посилюється в період розгортання кризових явищ в економічній країні.

Регулювання банківської діяльності передбачає розробку і застосування державними органами заходів та інструментів впливу на банківську діяльність з метою забезпечення стабільності банківської системи і зростання вітчизняної економіки.

В Україні згідно із законом «Про банки й банківську діяльність» функції банківського регулювання та нагляду здійснює Національний банк України. До складу державних органів, які мають нормотворчі функції в сфері регулювання банківської діяльності входить: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Національний банк України. Серед органів, які мають виконавчі функції виділяють Кабінет Міністрів України та його підрозділи, а також НБУ та його підрозділи [12].

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Національний банк України визначає також особливості регулювання та нагляду за системно важливими банками з урахуванням специфіки їх діяльності. Система банківського нагляду скоординована за вертикаллю і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь Національного банку України [13].

Впродовж останніх десятиліть спостерігається загострення кризових явищ в світовій економіці. Кризи виявляють недоліки в існуючих системах регулювання, змушують шукати вихід із ситуацій, що виникають на світовому фінансовому ринку та визначати вектори дій щодо підвищення стійкості банківських систем задля уникнення подібних криз в майбутньому.

За останні 20 років, ще до початку повномасштабної війни росії проти України і розгортання поточної кризи, наша держава пройшла кризь три глибокі економічні кризи зумовлені низкою різних факторів. Кожна із них – це велике випробування стійкості банківської системи, проте водночас, і зона росту, якщо вміти робити вчасно правильні висновки і на їх основі, правильні дії.

З'ясуємо підходи до регулювання банківської діяльності на основі аналізу основних показників, що характеризують стан розвитку банківського сектору України, в розрізі кризових переломних періодів в історії становлення нашої держави. До таких показників вважаємо за потрібне віднести: динаміку кількості банківських установ на ринку, яка свідчить про тенденції розвитку сектору; чистий прибуток (збиток) банківської системи, який характеризує результативність управління активами і пасивами банків; частку непрацюючих кредитів у портфелі банків, оскільки кредитна діяльність займає провідне місце у структурі активних операцій банків і, відповідно, формуванні значної частини доходів банку, виникає необхідність дослідження якості формування кредитного портфелю.

Проаналізуємо динаміку кількості банківських установ, що діяли в Україні впродовж 2001–2021 рр. Зауважимо, що впродовж цього періоду наша банківська система пережила банківську паніку 2004 року, фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр., системну фінансово-економічну кризу 2014–2016 рр. та економічну кризу 2020–2021 років, зумовлену природним явищем – пандемією COVID-19.

Причиною найбільш масштабного реформування банківської системи та початком процесу трансформації регулювання банківської діяльності в багатьох країнах світу стала глобальна фінансова криза 2007–2008 рр. На рис.1 можна побачити, що до початку кризи 2008 р. стан банківської системи характеризується наступними показниками. Кількість діючих банків в Україні, незважаючи на банківську паніку 2004 року не зменшилася, а навпаки – зросла із 153 – у 2001 р. до 175 – у 2008 р. Помітною є тенденція зростання банків з іноземним капіталом – з 2005 р. до 2008 р. їх кількість зросла майже втричі: з 19 до 47-ми відповідно. Кількість банків із 100-відсотковим іноземним капіталом теж має тенденцію до зростання з 2005 р.

Загострення політичних та воєнних дій у 2014 році зумовили локальну фінансово-економічну кризу, яка призвела до суттєвої реорганізації вітчизняного банківського сектору та ознаменувалася ліквідацією значної кількості проблемних банків. Так, впродовж 2014–2016 рр. в Україні внаслідок невідповідності нормативам НБУ були визнані неплатоспроможними 63 банківські установи.

Впродовж наступних 5-ти років реорганізація банківського сектору, шляхом очищення банківської системи від слабких банків продовжилася. Станом на 01.01.2021 кількість діючих банків становила – 73 банки, що майже на 40% нижче цього показника станом на 2016 рік. Аналогічна динаміка від'ємного темпу приросту спостерігається і з кількістю банків з іноземним капіталом. Тоді як кількість банків з 100-% іноземним капіталом поступово зростала впродовж усього досліджуваного періоду і станом на 01.01.2021 склала 23 банки, що у 2,2 рази перевищує цей показник станом на 2001 рік. Тобто, незважаючи

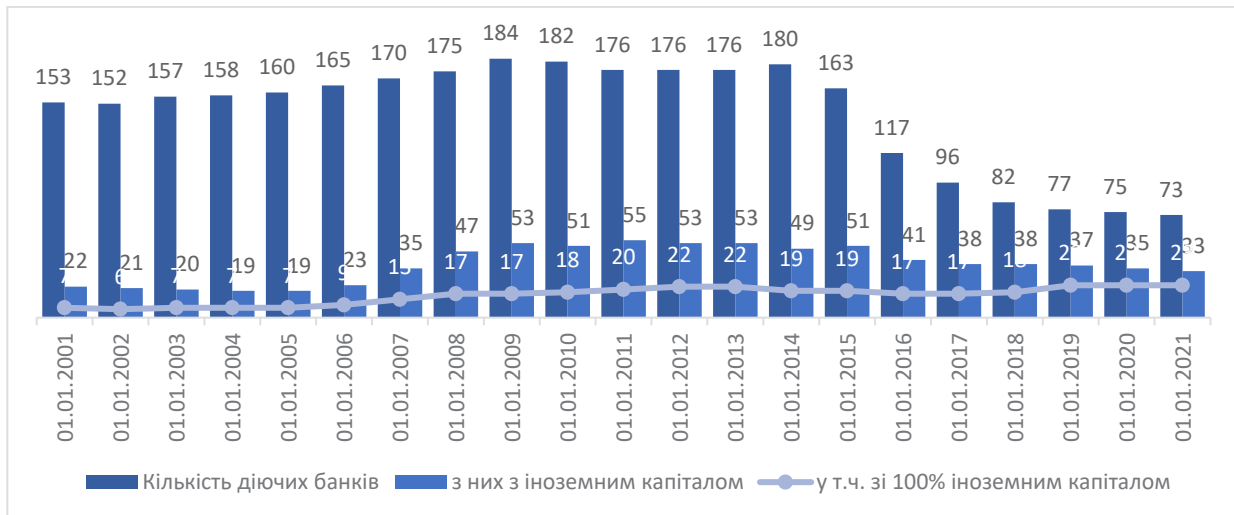

Рис. 1. Зміна кількості банків в Україні впродовж 2001–2021 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

на розгортання воєнних дій на Сході України та окупацію частина нашої держави, впродовж останніх років, інтерес іноземних інвесторів до можливості входження у вітчизняну банківську систему зріс. Припускаємо, що на це вплинули стабілізація політико-економічної ситуації в Україні на той момент, а також поява чіткого тренду економічного зростання.

На нашу думку, значне та неконтрольоване зростання присутності банківського іноземного капіталу на ринку України впродовж 2007–2009 рр. можна вважати одним із ключових факторів швидкого поширення фінансової кризи 2009 р. в Україні та підвищення рівня ризику банківської діяльності, що в свою чергу, стало загрозою втрати надійного рівня фінансової безпеки країни. Оскільки, відповідно до досліджень, здійснених МВФ напередодні розгортання глобальної фінансової кризи, максимально допустимою величиною зовнішнього боргу для слабозвинених країн вважалося 49,7% від ВВП, а в разі перевищення цього значення, ймовірність розгортання фінансових криз становила близько 70%. В Україні за підсумками 2008 р. зовнішній борг сформувався на рівні понад 90% від ВВП, що становило серйозну загрозу фінансовій стабільності держави [2].

Тож, українські банки опинилися в скрутному становищі. Потреба повертати залучені за кордоном кошти, які вже було роздано як довготермінові кредити, через брак інших джерел фінансування примусила банки й державу вживати заходів для забезпечення фінансової спроможності української фінансової системи. Банкам не вдалося вчасно скоригувати свою політику, й не вживши ефективних заходів для мінімізації впливу кризи, останні розраховували на компенсацію втрат за рахунок держави й власних клієнтів.

Стрімке зростання ризиків, погіршення якості банківських активів у 2009 р. зумовило значні відрахування в резерви за активними операціями, що спричинило збиткову діяльність банківської системи. Недостатність власних коштів на фоні збереження проблем в економіці країни призвела до зростання кількості банків, які перебували на межі нормативних вимог щодо капіталізації, та призвела до ліквідації частини з них.

Для підтримання ліквідності банків Національний банк України надав банкам кредити рефінансування на загальну суму близько 105 млрд грн, що в умовах відтоку коштів сприяло вчасному виконанню ними своїх зобов'язань та забезпечення обслуговування банківською системою економічного обігу. Водночас зберігалася негативна тенденція до погіршення якості кредитного портфеля та активів у цілому, що вимагало формування додаткових резервів за активними операціями і призвело до зростання збитків. Частка проблемних кредитів у 2008 р. зростає до 2,3%, а за 8 місяців 2009 р. – до 6,8%. На рис. 2 можна побачити, як впродовж десяти років стабільно зростала частка непрацюючих кредитів в цілому, проте, необхідно відзначити особливо стрімке зростання цього показника у банках з державною часткою, яке прослідковується впродовж 2014–2016 рр. Станом на кінець 2018 року частка непрацюючих кредитів у портфелях банків України в цілому склала 50,5%.

Значний приріст частки NPL протягом 2015–2017 років пояснюється переважно трьома факторами:

- проведеною НБУ оцінкою якості активів банків, що спонукало банки визнати багато кредитів непрацюючими;
- запровадженням більш жорсткого визначення терміну «непрацюючий кредит (NPL)» відповідно до міжнародних практик (постанова Правління НБУ № 351) [14];
- визнанням непрацюючих кредитів Приватбанком після націоналізації.

На рис. 3 можна побачити динаміку фінансового результату, що свідчить про результативність банківської діяльності під час кризового періоду. Від'ємний фінансовий результат на 01.12.2009 р. досяг 27,6 млн грн – це пов'язано зі зростанням банківських витрат вищими темпами порівняно з доходами. Проте, в цілому, впродовж наступних 5-ти років, досліджуваний показник має позитивну тенденцію, і станом на кінець 2012 року банківська система отримала чистий прибуток у розмірі 4 358 млн грн.

Зважаючи на тривалу світову фінансово-економічну кризу та з метою підвищення стабільності банків-

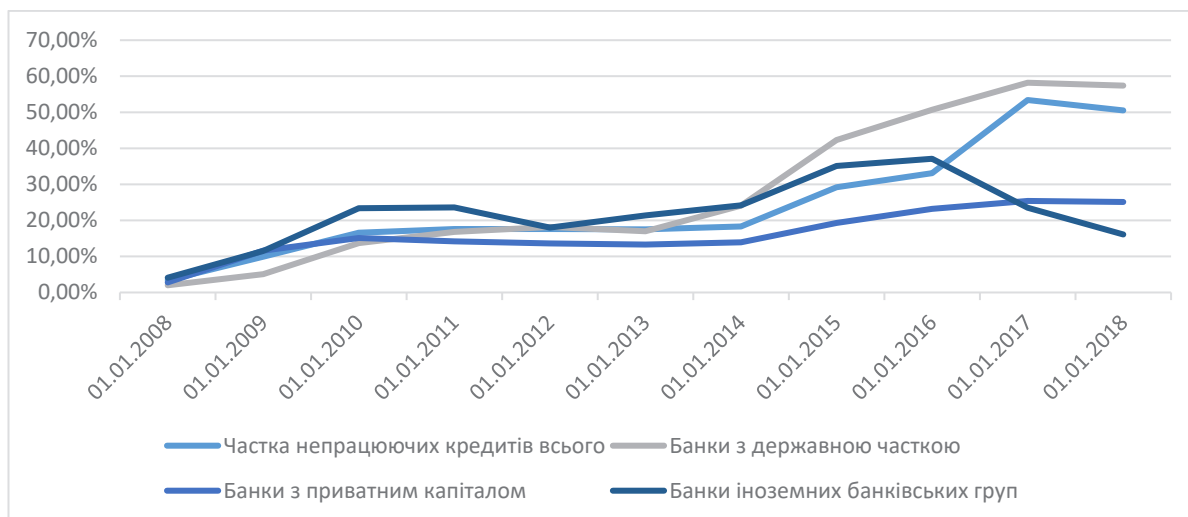

Рис. 2. Частка непрацюючих кредитних у портфелях банків України впродовж 2008–2018 рр., %
 Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

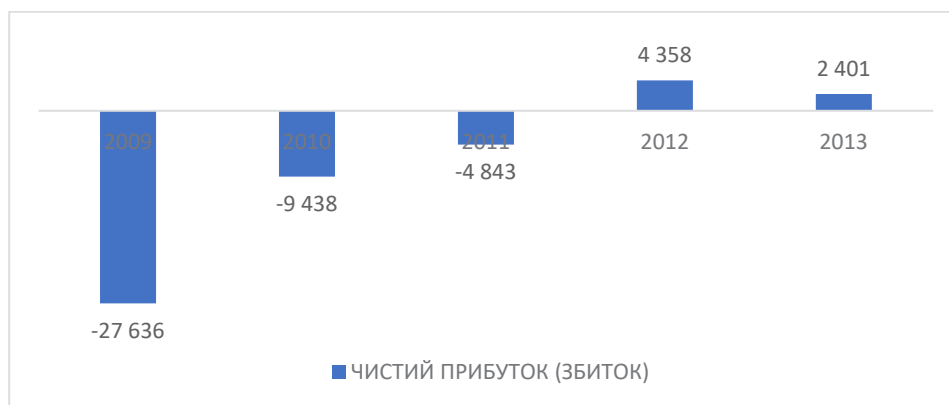

Рис. 3. Результати діяльності банківської системи України за 2008–2013 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

ської системи України Національним банком України постійно проводилася робота з удосконалення існуючої на той момент законодавчої бази, що регулювала питання діяльності банків. Внесення змін до нормативно-правової бази НБУ носило системний характер і спрямовувалося на забезпечення стабільної діяльності банків з метою своєчасного виконання зобов'язань перед кредиторами і вкладниками.

Прийняття законодавчих нормативів щодо підвищення вимог до розміру власного капіталу банку стало стимулом для реорганізації банків, які не мали для цього ресурсів, а також виходу з ринку банківських послуг тих установ, котрі не мали перспектив розвитку. Також особливою актуальності набуло підвищення ефективності й удосконалення процедури застосування НБУ механізмів рефінансування. Задля нормативно-правового врегулювання надання кредитної підтримки банкам у період фінансово-економічної кризи було розроблено та затверджено Положення про кредитну підтримку НБУ банків у разі реальної загрози стабільності їх роботи. Це Положення розроблено відповідно до статей 99, 100 Конституції України, Законів України

«Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України та визначає порядок надання Національним банком України стабілізаційного кредиту, а також процедуру зміни умов кредитного договору, укладеного з Національним банком [15].

Також, з метою вдосконалення правового та нормативного регулювання здійснення валютного контролю впродовж 2008–2009 рр. було внесено зміни до низки Положень. Вживалися заходи, спрямовані на запобігання та протидію запровадження в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом.

Вважаємо за необхідне зазначити також про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб в Україні (надалі – ФГВФО), оскільки функціонування системи гарантування вкладів має значний вплив на стійкість фінансової системи, завдяки її здатності нейтралізувати шоки та/або наслідки криз передусім шляхом запобігання паніці вкладників та швидкого виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ. ФГВФО, як і решта учасників фінансового ринку, зму-

шений був протистояти масштабним кризам. Однією з найважливіших змін у напрямі посилення макропруденційної складової діяльності фондів гарантування вкладів став поступовий перехід до диференціації внесків установ-учасників (банків) до фондів залежно від рівня ризиковості їхньої діяльності.

Тож, підсумовуючи результати аналізу підходів до регулювання банківської діяльності під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., можемо сказати, що незважаючи на те, що разом із економічною кризою Україна переживала глибоку політичну кризу, Національному банку України вдалося реалізувати окремі антикризові заходи, які дали змогу не допустити зупинення платіжної системи та підтримати ліквідність банківської системи в умовах відтоку коштів клієнтів. Водночас, залишилися значні загрози для стабільності банківської системи країни, про що свідчить динаміка значного зростання частки непрацюючих кредитів у портфелях банків України.

У 2014 році банківська система України, як і держава в цілому, зіткнулася із низкою викликів: економічна криза, яка поглиблювалася впродовж року, військовий конфлікт на Сході та анексія Криму. Як вже зазначалося вище, у цей період відбулася ліквідація значної кількості проблемних банків та суттєва реорганізація вітчизняного банківського сектору. Впродовж 2015–2016 рр. Національний банк реалізував Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року задля досягнення стійкого розвитку фінансового ринку у 2015–2019 роках. Комплексна програма – це спільна програма реформ, розроблена: Національним банком України, Міністерством фінансів, Нацкомісією з цінних паперів та фондового ринку, Нацкомісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, професійними асоціаціями фінансового сектору НАБУ та УФУ, керівниками депутатських фракцій Верховної ради України, та експертами фінансового ринку. Основною метою Комплексної програми була розбудова в Україні повноцінного, дієвого та ефективного фінансового ринку, збалансування всіх його сегментів, розбудова інфраструктури та зміцнення стійкості до загроз [7].

У рамках реалізації заходів Комплексної програми реформ, у 2016 році Національний банк розпочав процес переходу до ризик-орієнтованого підходу для здійс-

нення нагляду за банками, що ґрунтується на настановах Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки (Supervisory Review and Evaluation process, SREP) та рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду. Методологія SREP, у якій враховано й компоненти рейтингової оцінки за системою CAMELSO, базується на оцінці ризиків із урахуванням аналізу поточного стану банку, його стратегії, бізнес-моделі, а також розвитку та оцінки того, як поведе себе банк в майбутньому. Процес оцінки за методикою SREP є безперервним та здійснюється одночасно за всіма банками. Це дало змогу посилити якість і глибину аналізу банківської діяльності, щоб краще розуміти ситуацію в банках та в разі потреби бути здатним застосувати швидкі коригуючі заходи. Запровадження в наглядову практику нових інструментів безвізійного банківського нагляду, що ґрунтуються на застосуванні ризик-орієнтованого нагляду, сприяло забезпеченню фінансової стабільності банківської системи України та захисту інтересів кредиторів і вкладників банків через застосування ефективного банківського нагляду та наближенню України до кращих міжнародних практик у цій сфері [1; 10].

Реалізації заходів, покладених в основу Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, Плану заходів з удосконалення банківського нагляду, а також Планів Національного банку України щодо імплементації законодавства ЄС на виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, здійснювались у тісній співпраці з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейською комісією, іншими міжнародними фінансовими організаціями.

Загалом дві третини усіх дій Комплексної програми розвитку було виконано повністю або хоча б одним регулятором. Успішна реалізація більшості передбачених Програмою завдань сприяла вирішенню низки економічних проблем України, накопичених у попередні роки. Підтвердженням цього є те, що у 2018 році платоспроможні банки отримали 22 339 млн грн чистого прибутку (див. рис. 2). До цього банківська система була прибутковою аж у 2013 році – прибуток склав 2,4 млн грн.

У відповідь на кризу, а також на загальний запит щодо запровадження кращих європейських та світових стандартів, який сформувався серед спеціалістів та широкого загалу, в Україні розпочалися реформи в

Рис. 4. Результати діяльності банківської системи України за 2014–2018 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

системі гарантування вкладів, у тому числі в напрямі посилення інституційної спроможності ФГВФО.

Наприкінці 2018 року НБУ було презентовано Стратегію макропруденційної політики, а також розпочато реалізацію проміжних цілей задля досягнення її кінцевої мети, що полягає в забезпеченні фінансової стабільності через підвищення стійкості фінансової системи та недопущення накопичення системних ризиків. Стратегію макропруденційної політики – це високорівневий документ, який визначає стратегічні та проміжні цілі, принципи, підходи НБУ у сфері фінансової стабільності, а також орієнтовний перелік інструментів, які він планує використовувати на досягнення цілей [17].

У багатьох країнах світу макропруденційне регулювання стрімко розвивається протягом останнього десятиріччя після глобальної кризи. В Україні глибокої кризи 2008–2009 рр. та 2014–2016 рр. загострили необхідність підтримання фінансової стабільності. І тому в середині 2015 року в Законі України «Про Національний банк України» було закріплено, що сприяння фінансовій стабільності – друга за важливістю функція НБУ після підтримки цінової стабільності. Таким чином, НБУ по суті отримав мандат на розроблення та проведення макропруденційної політики в Україні і вищезгадана Стратегія стала основою цього [16].

У 2020 році світ охопила глобальна економічна криза, зумовлена природним явищем – пандемією Ковід-19. Наслідки кризових явищ не минули український банківський сектор, проте критичною ситуацією не стала, як наприклад у 2008 р. або 2014 р. Завдяки посиленню нагляду і безлічі посиленних у виконанні вимог – до капіталу, до управління, до різних внутрішніх процесів, банки гідно протистояли викликами, що були спричинені «коронакризою». Наявність обов'язкових антикризових планів дозволило миттєво перебудуватися і ні на день не припинити обслуговування клієнтів, навіть на самому початку жорсткого карантину.

На рис. 5 можна прослідкувати як пандемія призвела до зниження прибутковості банків. Для порівняння, фінансовий результат банківської системи України за 2019 р. склав 58 356 млн грн, а за 2020 р. скоротився до 39 727 млн грн. Загальне скорочення у відсотковому вираженні склало – 31,9%.

Через всесвітню рецесію і карантин багато позитивних втратили частину доходу, а деякі навіть весь дохід. У відповідь банки масово реструктуру-

Рис. 5. Результати діяльності банківської системи України за 2019–2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

вали кредити і прискорили формування резервів. На рис. 6 можна побачити, що економічна криза, зумовлена Ковідом-19, не призвела до зростання частки непрацюючих кредитів у портфелях банків. В Україні кількість непрацюючих кредитів почала зростати з початку повномасштабної війни, внаслідок визнання непрацюючими позик суб'єктам господарювання. Незважаючи на збільшення частки непрацюючих кредитів (до 38,1% проти 30% станом на початок року), банківська система зберегла солідну прибутковість, яка склала 22 788 млн грн кінець 2022 року, а у 2023 році навіть перевищила довоєнні показники і склала 86 545 млн грн. (див. рис. 5).

У лютому 2022 року росія розпочала повномасштабну війну проти України. НБУ спрямував зусилля на подолання панічних настроїв серед населення, збереження довіри до банківської системи та стабільності у фінансовій сфері. Головні рішення регулятора в цей час були спрямовані на забезпечення безперервної роботи банківської системи, стримування девальвації національної валюти та відпливу капіталу за кордон.

Задля спрощення доступу банків до ліквідності, 24 лютого НБУ запровадив бланкові кредити рефінансування без обмеження за сумою терміном на 1 рік з можливістю продовження ще на рік. Для стримання можливого різкого знецінення гривні на початку війни НБУ зафіксував курс гривні до іноземних валют станом на 24 лютого 2022 року та припинив розрахунок довідкового курсу гривні до долара США. Також на початку війни призупинив роботу валютний ринок, крім операцій з продажу валюти. Регулятором було впроваджено окремі зміни.

15 квітня 2022 року Радою НБУ було ухвалено основні засади грошово-кредитної політики в умовах воєнного стану. Відповідно до цього документа НБУ на час війни відмовився від таргетування інфляції, а також тимчасово – від використання ключової ставки як основного інструменту монетарної політики для зниження інфляції та публікації власних макроекономічних прогнозів. Проте, регулятор зобов'язався повернутися до цих заходів в міру нормалізації фінансово-економічної ситуації в країні.

Одним із основних чинників підтримки банківської системи України стала лібералізаційна політика Національного банку України у співпраці з Урядом України, що поєднувала відтермінування впровадження нових вимог і послаблення вимог до капіталу включно з подоланням шоків кризи, а також державні програми підтримки підприємництва [11].

2022 рік став без сумніву найважчим в сучасній українській історії. Проте, завдяки ґрунтовній підготовці та розгорнутим уже з першого дня російського вторгнення багатоплановим заходам у безпрецедентно складному режимі повномасштабної війни НБУ в співпраці з державою та іншими регуляторами вдалося зберегти: довіру до національної валюти, контроль за темпами зростання цін та відносну стабільність на валютному ринку; підтримку держбюджету при одночасному обмеженні його монетизації, що допомогло втримати макрофінансову стійкість; довіру громадян та бізнесу до банківської системи, про що, зокрема, свідчить відсутність гучних банкрутств та стабільне зростання обсягів клієнтських коштів.

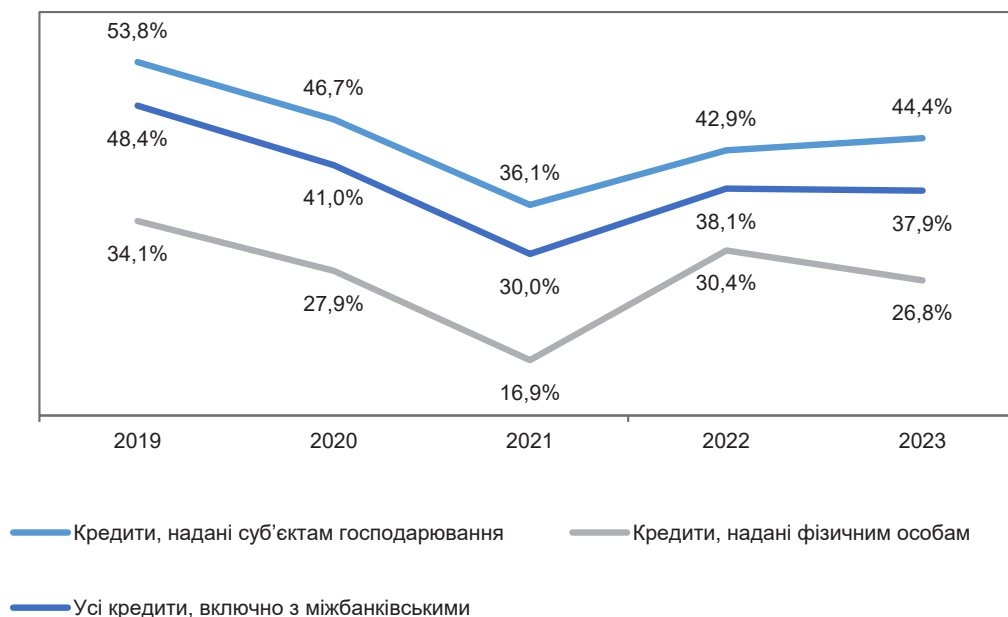

Рис. 6. Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків України впродовж 2019–2023 рр., %

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

Повномасштабна війна не змогла похитнути банківську систему. Щоб довести це, держава навіть запровадила стовідсоткові гарантії на депозити громадян. На період дії воєнного стану держава вирішила поширити гарантії за депозитами громадян не в межах 200 тис грн, а на всю суму вкладів. Через три місяці після завершення війни розмір гарантій стане фіксованим – 600 тис грн.

У 2023 році Національний банк розпочав оцінку стійкості банків. В умовах воєнного часу важливо розуміти реальний стан справ. Така оцінка є одним з ключових інструментів забезпечення стійкості банківської системи, оскільки дає змогу і банкам, і регулятору визначити ймовірні ризики і потенційні проблеми, щоб завчасно зреагувати. Проте, важливо, щоб це стало не просто перевіркою, а черговим кроком для зміцнення системи, що додасть впевненості і банкам, і їх клієнтам. У кінцевому підсумку оцінка стійкості повинна дати змогу спрогнозувати повернення до звичайного, «мирного» банківського регулювання і подальшої імплементації регуляторних вимог Євросоюзу.

Висновки. Таким чином, підсумуємо, що банківська система міцно витримала всі загрози, що виникали останнім часом. Фінансова стійкість української банківської системи в умовах повномасштабної війни є результатом плідної багаторічної роботи НБУ в співпраці з іншими регуляторами, державними органами та провідними експертами на фінансовому ринку. Проте, поточні умови невизначеності та волатильності середовища вимагають подальшої гнучкості у плануванні та діях для швидшого та ефективнішого реагування на зміни.

Тому, в сфері регулювання банківської діяльності України, пріоритетним завданням Національного банку України має стати підтримка спроможності за будь-яких умов реалізовувати свій мандат та об'єднувати

ключових учасників фінансової системи для збереження фінансової стійкості, зміцнення потенціалу України та забезпечення фінансової інклюзії громадян.

До ключових напрямів удосконалення регулювання банківської діяльності в поточних умовах високої невизначеності вважаємо за потрібне віднести:

- удосконалення контролю за наявністю у банках адекватних систем управління ризиками;
- забезпечення належного контролю за наявністю у банківських положень, практик та процедур щодо протидії відмиванню доходів, набутих злочинним шляхом;
- розробка загального стратегічного підходу до врегулювання питання непрацюючих кредитів (державна координація з банківськими установами мають уникати «економічного покарання» потерпілих від війни; розв'язувати проблему кредитів, наданих тимчасово переміщеним особам; запобігати вилученню в період воєнного стану основних засобів бізнесу, що перебувають під заставою).

Просування України до членства в ЄС у фінансовій сфері є важливим пріоритетом для нашої держави. Тому НБУ в співпраці з іншими регуляторами та державними органами повинні докласти усіх зусиль задля того, щоб українська фінансова система якомога швидше стала частиною загальноєвропейської. Попри всі складнощі та виклики минулого, а також події сьогодення – банківська система залишається незламною, зокрема, завдяки тому, що підходи до регулювання банківської діяльності змінювалися, залежно від обставин, що склалися, та удосконалювалися на основі «роботи над помилками». Проте, в умовах високої невизначеності регуляторам необхідно постійно тримати руку на пульсі, посилювати власну інституціональну спроможність, нарощувати висококваліфіковану експертизу, антикризовий досвід та відповідний інструментарій.

Список використаних джерел:

1. Core Principles for Effective Banking Supervision (The Basel Core Principles). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf (дата звернення: 06.03.2024).
2. Laeven, Valencía. Systemic Banking Crises Revisited. IMF, 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/14/Systemic-Banking-Crises-Revisited-46232> (дата звернення: 04.03.2024).
3. Багратян Г.А., Кравченко І.С. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2009. № 4. С. 33–41.
4. Васильченко З.М. Фінансова консолідація як сучасна тенденція розвитку банківського бізнесу. *Світ фінансів*. 2006. № 3 (8). С. 60–70.
5. Версаль Н.І., Ямчинський О.В. Фінансові шоки в банківській системі України: теорія, практика та шляхи адаптації: монографія. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. 470 с.
6. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи. *Економіка України*. 2009. № 2. С. 5–23.
7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kompleksna-programa-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2020-roku> (дата звернення: 11.03.2024).
8. Наглядова статистика Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
9. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
10. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
11. Приказюк Н.В., Погибіль А.М. Оцінка фінансової стабільності банківської системи України на основі комплексного індикатора та таксономічного показника з урахуванням FSI. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2022. Вип. 219. С. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/4> (дата звернення: 19.03.2024).
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 2001, № 5-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
13. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Національного банку України від 28.08.2001 № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення: 07.03.2024).
14. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 19.03.2024).
15. Про затвердження Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України: Постанова Правління Національного банку України від 13 липня 2010 року № 327. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE17835?an=141> (дата звернення: 20.03.2024).
16. Про Національний банк України: Закон України від 1999, № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 05.03.2024).
17. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-makroprudentsiynoyi-politiki-natsionalnogo-banku-ukrayini> (дата звернення: 29.03.2024).

References:

1. Core Principles for Effective Banking Supervision (The Basel Core Principles). Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf (accessed March 6, 2024).
2. Laeven, Valencía (2018) Systemic Banking Crises Revisited. IMF. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/14/Systemic-Banking-Crises-Revisited-46232> (accessed March 4, 2024).
3. Baghratjan Gh. A., Kravchenko I. S. (2009) Svitova kryza ta Ukraïna: problemy j novi pidkhody do finansovogo rehuljuvannja [The Global Crisis and Ukraine: Problems and New Approaches to Financial Regulation]. *Finances of Ukraine*, no. 4, pp. 33–41.
4. Vasylychenko Z. M. (2006) Finansova konsolidacija jak suchasna tendencija rozvytku bankivskogo biznesu [Financial consolidation as a modern trend in banking business development]. *The world of finance*, no. 3 (8), pp. 60–70.
5. Versal N. I., Yamchynskiy O. V. (2019) *Finansovi shoky v bankivskii systemi Ukraïny: teoriia, praktyka ta shliakhy adaptatsii: monohrafiia* [Financial Shocks in the Banking System of Ukraine: Theory, Practice and Ways of Adaptation: Monograph]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
6. Heiets V. (2009) Makroekonomichna otsinka hroshovo-kredytnoi ta valiutno-kursovoi polityky Ukraïny do i pid chas finansovoi kryzy [A Macroeconomic Assessment of Ukraine's Monetary and Exchange Rate Policies Before and During the Financial Crisis]. *The economy of Ukraine*, no. 2, pp. 5–23.
7. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukraïny do 2020 roku [Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020]: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukraïny vid 18.06.2015 № 391 [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 18.06.2015 No. 391]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kompleksna-programa-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2020-roku> (accessed March 11, 2024).
8. National Bank of Ukraine *Nahliadova statystyka* [Supervisory statistics]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
9. Orliuk O. P. (2004) *Bankivske pravo* [Banking law]. Kyiv: Jurinkom Inter.
10. Ofitsiynyi sait NBU [Official website of the NBU]. Available at: <https://bank.gov.ua/>
11. Prykaziuk N. V., Pohybil A. M. (2022) Otsinka finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy Ukraïny na osnovi kompleksnogo indykatora ta taksonomichnoho pokaznyka z urakhuvanniam FSI [Assessment of the Financial Stability of the Ukrainian Banking System on the Basis of a Composite Indicator and a Taxonomic Indicator with Consideration of the FSI]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics], vol. 219, pp. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/4> (accessed March 19, 2024).

12. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 2001, № 5-6 [On Banks and Banking Activities: Law of Ukraine of 2001, No. 5-6]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed February 28, 2024).

13. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 28.08.2001 № 368 [On Approval of the Instruction on the Procedure for Regulation of Banks in Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine of 28.08.2001 No. 368]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (accessed March 7, 2024).

14. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30.06.2016 № 351 [On Approval of the Regulation on Determination of Credit Risk for Active Banking Operations by Ukrainian Banks: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 30, 2016 No. 351]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (accessed March 19, 2024).

15. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nadannia Natsionalnym bankom Ukrainy stabilizatsiinykh kredytiv bankam Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 13.07.2010 № 327 [On Approval of the Regulation on Provision of Stabilization Loans to Ukrainian Banks by the National Bank of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 13.07.2010 No. 327]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/RE17835?an=141> (accessed March 20, 2024).

16. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 1999, № 29 [On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine of 1999, No. 29]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (accessed March 5, 2024).

17. Stratehiia makroprudentsiinoi polityky Natsionalnoho banku Ukrainy [Macprudential Policy Strategy of the National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-makroprudentsiynoyi-politiki-natsionalnogo-banku-ukrayini> (accessed March 29, 2024).